

סימן קטז

הפלת עובר פגוע ראש

ראשי פרקים

שאלה

א. שיטת הרמב"ן בחיי עובר

ב. עובר שלא יהיה ברדעת

תשובה

מסקנות

שאלה *

אשה הרה עברה בדיקות, ובהן התברר שהעובר שבמעיה פגוע בראשו במידה חמורה. הבדיקה נעשתה לאחר שעברו ארבעים יום מאז תחילת ההריון. והאשה שואלת אם מותר לה להפיל את עובריה. מה הדין?

א. שיטת הרמב"ן בחיי עובר

הנצי"ב מוולוז'ין (העמק־שאלה סי' קט"ז אות י"ז) מדייק מלשון הרמב"ן (תורת האדם, הוצאת מוסד הרב קוק עמ' כ"ח-כ"ט) שעובר אינו "נפש" ובכל זאת מחללין עליו את השבת. ואלו דברי הרמב"ן:

יצא ראשו – אין נוגעין בו, שאין דוחין נפש מפני נפש. אלמא דמעיקרא לית ביה משום הצלת נפשות. ותנן נמי (גדה מ"ד ע"א) גבי תינוק בן יום אחד, "ההורג חייב". ודווקא בן יום אחד; אבל בעובר, לא. וקרא נמי כתיב דמשלם דמי ולדות. אפילו הכי לענין שמירת מצוות מחללין עליו. אמרה תורה: חלל עליו שבת אחת שמא ישמור שבתות הרבה.

וכן כתב הרמב"ן בפירוש בחידושו למסכת גידה (מ"ד ע"ב).

שלוש הוכחות מביא הרמב"ן לכך שאין בעובר משום הצלת נפשות, וממילא אין בו חיוב על רציחה:

א. לפני שיצא ראשו מחתכין אותו ואין בו משום הצלת נפשות. כלומר הצלת אמו היא חובה, הצלתו אינה חובה, ולכן דוחין אותו מפני אמו.

ב. עובר אין נהרגין עליו, משמע שאין בו חיוב, ואולי גם לא איסור של רציחה.

ג. משלם דמי ולדות, וע"כ אין בו חיוב רציחה. שכן אם היה בו חיוב זה, לא היה חייב לשלם דמי ולדות, שהרי חייבי מיתות שוגגין אין משלמין.

וא"כ הפטור של ישראל מהריגת עוברים אינו רק פטור של העדר שיעור חיות, כמו שכתבנו לעיל (סי' קט"ו אות ג'), אלא פטור מהותי. אין כאן רציחה ממש, וכל האיסור הוא לכל היותר משום שיש בו מעין אביזרייהו דרציחה, ואולי מסיבה אחרת. ואפילו הכי לענין שמירת מצוות מחללין עליו משום "חלל עליו שבת אחת...".

וכתב שם בהעמק־שאלה (מובא שם אות א'), שההיתר לחלל שבת בשביל עובר אינו משום "וחי בהם", כי אין בו חיות; אלא משום שסופו לשמור שבתות בעתיד. ואולי זוהי גם סיבת איסור הריגתו, כי אסור להעביר מן העולם מי שעתיד לשמור שבת. חובתנו לשמור גם חיים פוטנציאליים; וזוהי אולי גם הסיבה לאיסור השחתת זרע לבטלה, וק"ו לשמירת חייו של עובר.

* סיון שדמ"ת.

הכותב את נכסיו לאחריים והניח את בניו... אין רוח חכמים נחזה הימנו. רשב"ג אומר: אם לא היו בניו נוהגים כשורה, זכור לטוב.
 על כך נאמר בגמ':

אמר ליה שמואל לרב יהודה: שינא לא תחזי בי עבודי אחסנתא, ואפילו מברא בישא לברא שבא... והיינו כדעת רשב"ג. ולענ"ד נראה שאין משם קושיא על דברי היש"ש. אמנם נכון שאדם שכבר יש לו כמה בנים, לא ראוי שיעביר נחלה מבן לבן. ומי יודע מי יהיו בני בניו, ו"רשע יכין וצדיק ילבש". אך לכתחילה להוליד בנים שלא יקיימו מצוות, מהיכן החיוב?

מיהו משם אין ראייה אלא לאשה, שאינה מצווה בפריה ורבייה, והמדובר הוא במקרה שבעלה יוצא ידי חובתו באשה אחרת, או שכבר קיים מצוות פריה ורבייה. ועל כך כתב היש"ש שרק משום "ולערב אל תנח ירך" אינו חייב להביא לעולם ילדים כאלה. אך מי שלא קיים מצוות פריה ורבייה, מניין לפוטרו? הרי יש מצוה בכל נשמה שמביא לעולם, ו"אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף" (יבמות ס"ב ע"א)!

לכאורה יש להביא ראייה שאין אדם מקיים מצוות פריה ורבייה בבנים שאין מקיימים מצוות, מגוי שהתגייר והוליד בן ובת בגיותו. ובשו"ע (אה"ע סי' א' סעי' ז) נפסק שרק כאשר נתגיירו הוא ובנו, הרי הוא פטור מפריה ורבייה; אך אם לא נתגיירו בניו עמו – הרי הוא חייב להוליד עוד בן ובת. ואין לומר שאם לא נתגיירו אינם מיוחסים אחריו, שהרי בלאו הכי אינם מיוחסים אחריו. וע"כ צריך לומר שמאחר שיש לו בנים בישראל, אע"פ שאינם מתייחסים אחריו, יצא ידי חובת פריה ורבייה. ומכאן – שאם אינם מקיימים מצוות – לא יצא ידי חובתו.

אך למעשה אי אפשר לומר כן, שמצוות פריה ורבייה אמורה רק בבנים שומרי מצוות. שהרי יוצא א"כ שכל מי שבניו אינם הולכים בדרך ישרה לא יצא ידי חובת פריה ורבייה! ישתקע הדבר ולא ייאמר! אלא ע"כ צריך שיהיו לו בנים

ואף שהדברים אמורים לדעת הרמב"ן בפירוש דברי הבה"ג - יש לומר שזו דעת רוב הראשונים. הרא"ש והר"ן, החולקים על הבה"ג וסוברים שאסור לחלל שבת על עובר, בוודאי סוברים שעובר אינו "נפש". גם רש"י בסנהדרין (ע"ב ע"ב ד"ה יצא ראשו) סובר כן, וכן דעת הרמ"ה והמאירי שם. בדעת הרמב"ם מפרש החוות-יאיר (סי' ל"א) שגם לדעתו עובר אינו "נפש". נמצא שלדעת הכל (כמעט) עובר אינו "נפש", וע"כ חובת הצלתו היא רק "כדי שישמור שבתות הרבה". ואולי זו היא גם סיבת האיסור להרוג עובר.

ב. עובר שלא יהיה ברי' דעת

לפי זה יש לומר שילד שיוולד ולא יקיים מצוות בגלל שיהיה חסר דעת או חסר יכולת וכדו' – אין מצוה לשמור את חייו, ואולי אף מותר יהיה לבצע בו הפלה בעודו עובר. ולכאורה יש להקשות על כך מדברי חזקיהו מלך יהודה (ברכות י"ע"א), שלא רצה לשאת אשה בגלל שידע שמנשה עתיד להיות מלך רשע, וישעיהו אמר לו: "בהדי כבשי דרחמנא למה לך"; וחובתו של אדם היא לקיים מצוות פריה ורבייה גם כאשר הילדים לא יקיימו תורה ומצוות.

מיהו משם אין ראייה, שהרי למנשה היתה בחירה חופשית, ועובדה היא גם שעשה תשובה בסוף ימיו. וזהו "בהדי כבשי דרחמנא למה לך", מפני שהקב"ה נתן בחירה חפשית לכל אדם. אך מי שמבחינה שכלית או גופנית יהיה מוגבל ביותר, ואפילו בחירה לא תהיה לו – יתכן שאין מצוה להוליד אותו.

ועיין פת"ש (אה"ע סי' ה' ס"ק י"א) שהביא בשם היש"ש (יבמות פ"ו סי' מ"ד) שאשה מותר לה לשתות כוס של עיקרין אם אין בניה הולכין בדרך ישרה. והפת"ש הקשה על כך ממה שנאמר במסכת ב"ב (קל"ג ע"ב), שאין הלכה כרשב"ג. וכוונתו למשנה שם:

הדבר מותר לה. וא"כ יתכן שלדעתו גם הפלה מותרת לה במקרה שבעלה קיים כבר פריה ורביה ויש לה צער גידול בנים, בבנים שלא יקיימו תורה ומצוות, משום שאינם בני דעת. ולפי מה שכתב הרא"ש (יבמות י"ב ע"ב ד"ה שלוש נשים, הובא לעיל סי' קט"ו אות ב'), אין איסור השחתת זרע לאחר שהזרע נקלט ברחמה של האשה. אולם בכל זאת אסור לכתחילה להרוג עובר אפילו אם הוא פחות ממ' יום (וכנ"ל בתשובה הקודמת). אך הסיבה לכך היא כדי שיקיים שבתות הרבה. ומכיון שכאן מדובר בעובר שלא יקיים שבת כלל – ואדרבה, יגרום לכך שיצטרכו לחלל שבתות בשבילו – יש אולי מקום להתיר את הפלתו. אולם סברה זו תלויה בכך שאכן לדעת הרמב"ן הפלה אסורה רק בגלל שלא יקיים שבתות, ושכן דעת יתר הראשונים. והדבר צריך הכרע ע"י גדולי הדור.

מסקנות

- א. לדעת הרמב"ן יתכן שאין איסור רציחה בעובר אלא משום שלא יקיים שבתות.
- ב. ההיתר לחלל שבת להצלת עובר הוא משום "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה" ולא משום "וחי בהם".
- ג. יתכן שאין חובת הצלה בעובר שלא יהיה ברדעת ולא יוכל לקיים מצוות.
- ד. אדם מקיים מצוות פריה ורביה גם בילדים שאינם שומרים מצוות, אך כאשר ברור שילדיו לא ישמרו מצוות, כגון שלא יהיו בני דעת – אין בהם מצוות "ולערב אל תנח ידך".

בישראל, ומגר שבניו לא נתגיירו עמו אין ראייה, שהרי אין לו בנים בישראל. אך קיום מצוות בפועל אינו מעכב לענין זה. וכך מסתבר. ולפי מה שכתבנו לעיל (סי' קט"ו), שאיסור הפלה בישראל נלמד מאיסור רציחת עוברים בבני נח, ושם זוהי גזירת הכתוב של "שופך דם האדם באדם" – והרי ע"כ איסור הפלה בבני נח אינו משום שסופם לקיים מצוות, אלא ע"כ זהו איסור משום שפיכות דמים, שגזרה התורה גם בעוברים – ולכל היותר יש לומר שאין חובת הצלה בעובר כזה שגם לכשייוולד לא יוכל לקיים מצוות; אך להורגו אסור. אך מהרמב"ן משמע שחובת הצלה תלויה בחיוב על הריגה, ואיסור הריגה מקורו אחר: או משום ש"ליכא מידי דבן נח חייב ולישראל שרי", או משום שיקיים שבתות הרבה. וצ"ע.

תשובה

העולה מדברינו הוא שמצוות פריה ורביה חייב אדם לקיים גם בילדים חדשים ושוטים שלא יקיימו מצוות. אך מצוות "לערב אל תנח ידך", מסתבר שלא נאמרה בילדים כאלה; אלא שכל ההיתר שמצינו למצב זה הוא רק היתר לאשה לשתות כוס של עיקרין; אך השחתת זרעו של הבעל אסורה. וא"כ ק"ו הוא להפלה של עובר שהתרקם והחל לחיות, שיש בה השחתת זרעו של האב. מיהו הדבר תלוי במחלוקת אם אשה אסורה בהשחתת זרעו של בעלה. שלדעת רש"י (כתובות ל"ט ע"א ד"ה משמשות) אסור לה, ולדעת ר"ת (יבמות י"ב ע"ב ד"ה שלש, כתובות שם ד"ה שלש)